ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 4 1978

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör
Landsantikvarie Dag Widholm, Lund

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Professor Erik Cinthio, Lund
Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund
Fil. dr. Anna-Christina Meurling, Lund

innehåll

	Sid
Lars Ersgård: Det medeltida Falsterbo	1
Per Stenberg: "Wi fattige underskrefne fisker ..."	23
Aktuellt om antikvariskt	
Leifh Stenholm: Stadsarkeologi i Ronneby	27
Anders Wihlborg: Lerbottnar igen	28

Kristianstads Länstryckeri AB, Kristianstad 1978

Det medeltida Falsterbo — aktuella problem och undersökningar

Av Lars Ersgård

De senaste årtiondenas intensiva utgrävningsverksamhet i samband med exploatering har inneburit att stora och ibland svåröverskådliga material insamlats och väntar på bearbetning. Beträffande Falsterbo försöker amanuens Lars Ersgård vid Lunds Universitets Historiska Museum bemästra tolkningssvårigheterna vid anhopningen av grävningsmaterial genom att koppla utgrävningarna till bestämda hypoteser inom ett forskningsprojekt.

Arkeologi i Falsterbo. Presentation.

Medeltidsarkeologiska institutionen vid Historiska Museet i Lund har under 1970-talet drivit ett forskningsprojekt rörande de båda städerna Skanör och Falsterbo och deras medeltida historia. Som en del i detta projekt har ingått en fortlöpande arkeologisk undersökningsverksamhet, vilken omfattat fältarbeten av två olika slag. Dels har varje år företagits forskningsgrävningar, som bekostats av Vellinge kommun (tidigare Skanör—Falsterbo kommun), dels har till projektet även knutits den bevakning och de undersökningar, som har föranletts av den moderna markexploateringen, i huvudsak småhusbyggnation, i de arkeologiskt intressanta områdena i de bägge städerna. Den sistnämnda verksamheten har skett i samarbete med landsantikvarien i Lund och byggnadsnämnden i Vellinge och har hittills kunnat fungera på ett tillfredsställande sätt.

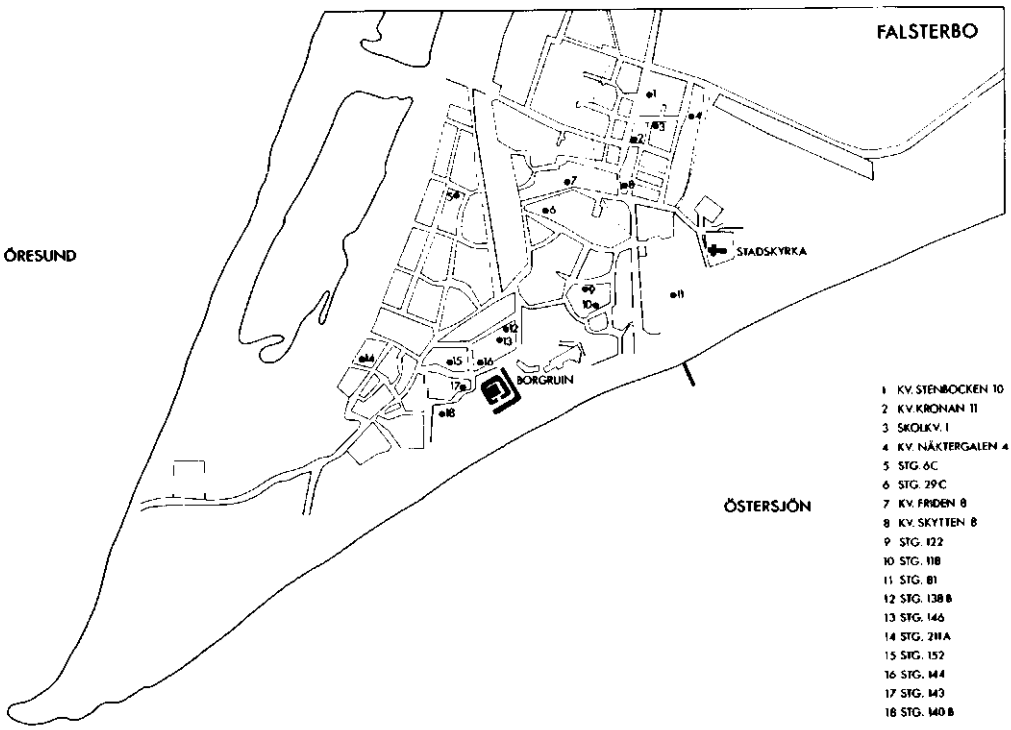

Fig. 1. Karta över arkeologiska undersökningar i Falsterbo, företagna under åren 1976—78. Den streckade linjen nordväst om kyrkan markerar den ungefärliga gränsen för den nuvarande stadsbebyggelsen. (Ritad av C Borstam)

En konsekvens, värd att framhålla inte minst ur antikvarisk synvinkel, av en dylik organisation har således varit att utgrävningarna direkt kunnat kopplas till en pågående forskning, då båda dessa aktiviteter i huvudsak utförts av samma personer. Även rena "nödgrävningar" har därför varit möjliga att forma utifrån bestämda frågeställningar, vilka knutit an till en aktuell stadshistorisk problematik. En huvudförutsättning för verksamheten har givetvis varit projektets karaktär av en avgränsad områdesundersökning.

Följande uppsats har för avsikt att ge en översiktlig presentation av några av resultaten från de arkeologiska undersökningar, som inom projektets ram företagits i Falsterbo under de senaste tre åren. Grävningsverksamheten har här på grund av en ökande markexploatering varit intensiv, vilket framgår av kartan över de olika grävningsplatserna. (fig. 1)[1] Uppsatsen har inte utformats som en traditionell grävningsrapport med ett i första hand faktaredovisande syfte. Den utgår istället från en bestämd problematik och låter undersökningsresultaten belysa denna. Detta innebär att några av undersökningarna kommer att ägnas ett förhållandevis stort intresse, medan andra endast nämns i förbigående. Det här valda förfaringssättet ligger emellertid i linje med en

allmän intention hos projektet att inte främst presentera grävningsfakta utan att lösa problem kring stadens historia.

Det som här skall behandlas är problematiken rörande den permanenta stadsbebyggelsen och betingelserna för dess uppkomst och utveckling i det medeltida Falsterbo, ett av tidigare forskning relativt ringa uppmärksammat ämne.

Allmänhistorisk bakgrund

För den fortsatta framställningen är det här nödvändigt att nämna något om den allmänhistoriska bakgrunden och om tidigare forskningsresultat kring ortens bebyggelsehistoria.

Falsterbo och grannstaden Skanör är sedan länge kända som viktiga centra för handeln i medeltidens Nordeuropa.[2] Deras framväxt skedde under slutet av 1100-talet och under 1200-talet — Skanör något tidigare än Falsterbo — och de utvecklades snabbt till internationellt betydande marknadsplatser, som årligen samlade stora mängder med folk. En av förutsättningarna för detta var det mycket rika sillfisket i Öresund och södra Östersjön, vilket ägde rum i huvudsak från augusti till oktober då samtidigt marknaden avhölls. För att sillen skulle kunna bli en handelsvara i stor skala krävdes möjligheter till konservering samt ett effektivt distributionssystem. Detta åstadkoms framför allt av den tyska hansans mäktiga handelsorganisation, vilken med Lübeck i spetsen efterhand kom att inta en monopolställning på skånemarknaderna. I Falsterbo utvecklades fiskehanteringen till en differentierad verksamhet, vilken krävde tillgång på arbetskraft. Av den danska kungamakten, vilken tidigt hävdade sina intressen på Skånemarknaden genom tullar och andra förordningar, fick de tyska hansastäderna i förläning markområden i Falsterbo, kallade fiter, där sillen nersaltades i tunnor och beredes för vidare transport.

Falsterbo blir i förhållande till Skanör så småningom den mer betydande orten och förefaller att ha haft sin storhetstid under medeltidens senare del. Under 1500-talet går staden successivt tillbaka till en fortsatt existens under senare århundraden som ett obetydligt samhälle med karaktär av bondby och fiskeläge.

På grundval av skriftligt material i kombination med en del arkeologiska belägg har försök gjorts att rekonstruera den medeltida topografin i Falsterbo, där man framför allt lagt vikten vid att fastställa de hanseatiska fiternas läge och storlek.[3] En sammanställning av dessa försök återges på kartan fig. 2 Som denna visar, skall fitområdena främst ha varit belägna mellan den nuvarande stadsbebyggelsen och den västra stranden, längs vilken de danska fiskare, som deltog i fångsten av sillen, hade sina lägen. Lübecks område synes ha varit det arealmässigt största, beläget norr och nordväst om Falsterbohus borg, som var säte för den danske kungens fogde. På flera av fiterna uppfördes kyrkor och kompanihus, vilka fungerade som samlingspunkter för de utländska köpmännen.

Den säsongmässiga bebyggelsen

En stor del av de här aktuella undersökningarna (stadsägorna 6C, 29C, 138B, 140B, 144, 146, 152, 211A samt kv. Friden 8, se fig. 1) har företagits i områdena norr och väster om borgen och grävningsresultaten tyder på att här varit platsen för i huvudsak säsongmässiga aktiviteter, vilket alltså skulle stödja de gjorda rekonstruktionsförsöken. Som ett exempel på den topografiska situationen återges här en lagerprofil från stadsägan 138B, belä-

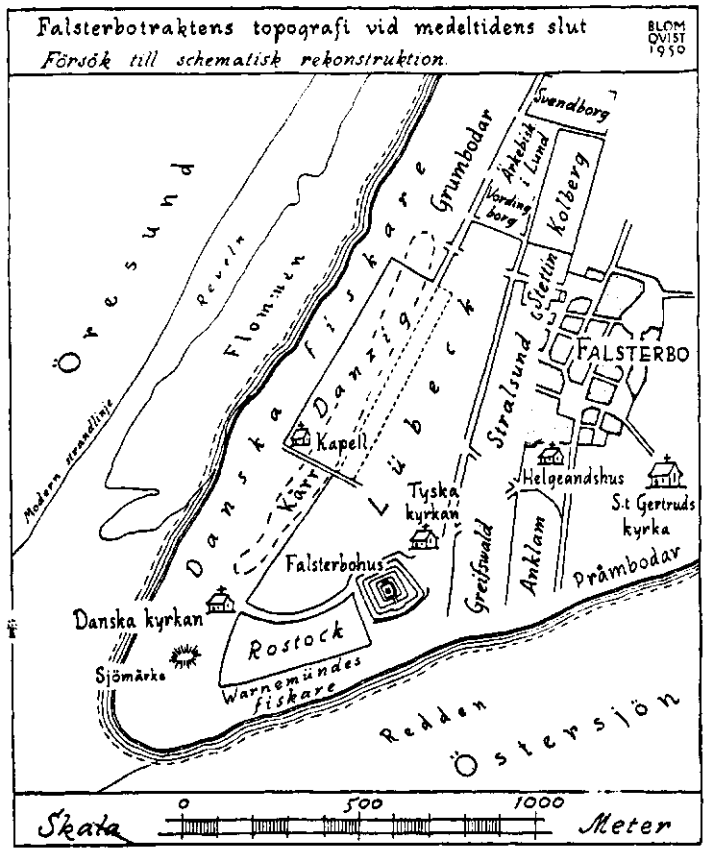

Fig. 2. Rekonstruktion av topografin i Falsterbo under senmedeltiden, sammanställd av R Blomquist. (Ur Kulturens årsbok 1950)

gen norr om borgen. (fig. 3) Som framgår, domineras stratigrafin av mer eller mindre kolblandade, avsatta sandlager utan spår av fasta byggnadskonstruktioner, vilka torde spegla en periodisk verksamhet. Dessa lager kan preliminärt dateras till 13—1400-tal. I botten av lager 15, i gränsen till steril sand, finns ett begränsat lerlager, vilket utgör en rest av en s.k. lerbotten. Detta är en ofta påträffad anläggningstyp i både Skanör och Falsterbo, vilken förefaller vara knuten till platser med säsongmässig bebyggelse. Lerbottnarna ligger nästan utan undantag alltid nederst i kulturlagren samt är mestadels fyndtomma, vilket gör det svårt att bestämma deras ålder och funktion.

I profilens övre vänstra del finns spår av en väggkonstruktion, bestående av gråsten i gul lera, samt ett anslutande raseringslager, över vilket flygsand därefter hopat sig. Det rör sig med all sannolikhet här om resterna efter ett lerklinat hus med en trolig datering till 1500-tal. Liknande lager med samma stratigrafiska läge har iakttagits på stadsägorna 144, 146 och 211A, vilket således skulle tyda på att man vid denna tid börjat uppföra byggnader av permanent karaktär på fitområdena. Vad slag av förändring detta speglar, skall inte närmare diskuteras här. Intressant är emellertid att det synes inträffa

i ett slutskede, då marknadsaktiviteterna, enligt skriftligt källmaterial, är på tillbakagång.

Stadsbebyggelsen. Inledning.

Medan verksamheten kring de medeltida sillmarknaderna i Falsterbo ägnats ett stort intresse av tidigare forskning, är förhållandet det motsatta vad gäller den medeltida staden. (Med stad i topografiskt avseende avses således den permanenta, reglerade bebyggelsen i motsats till den säsongmässiga, tillfälliga marknadsbebyggelsen). Att så är fallet har framför allt berott på bristen på relevant källmaterial, såväl skriftligt som arkeologiskt. I de fåtaliga skriftliga beläggen framträder emellertid Falsterbo som en stadsbildning med institutioner, som är kända från andra medeltida städer.[4] Vid medeltidens slut har Falsterbo sålunda borgmästare och råd, och vidare finns omnämnd en helgeandsstiftelse i anslutning till staden. Invånareantalet skall däremot ha varit förhållandevis litet. Man har betecknat staden Falsterbo som en sekundär företeelse, som existerat helt i skuggan av de stora marknaderna.[5] Givetvis har staden inte varit isolerad från marknadsaktiviteterna utan måste ses i ett helhetssammanhang med dessa. Kunskap om stadens uppkomst och utveckling bör emellertid vara viktig för en förståelse av de former för produktion och social organisation, som uppstår i Skånemarknadens centrum, samt i ett vidare perspektiv för en förståelse av betingelserna för urbanisering i det medeltida Skåne.

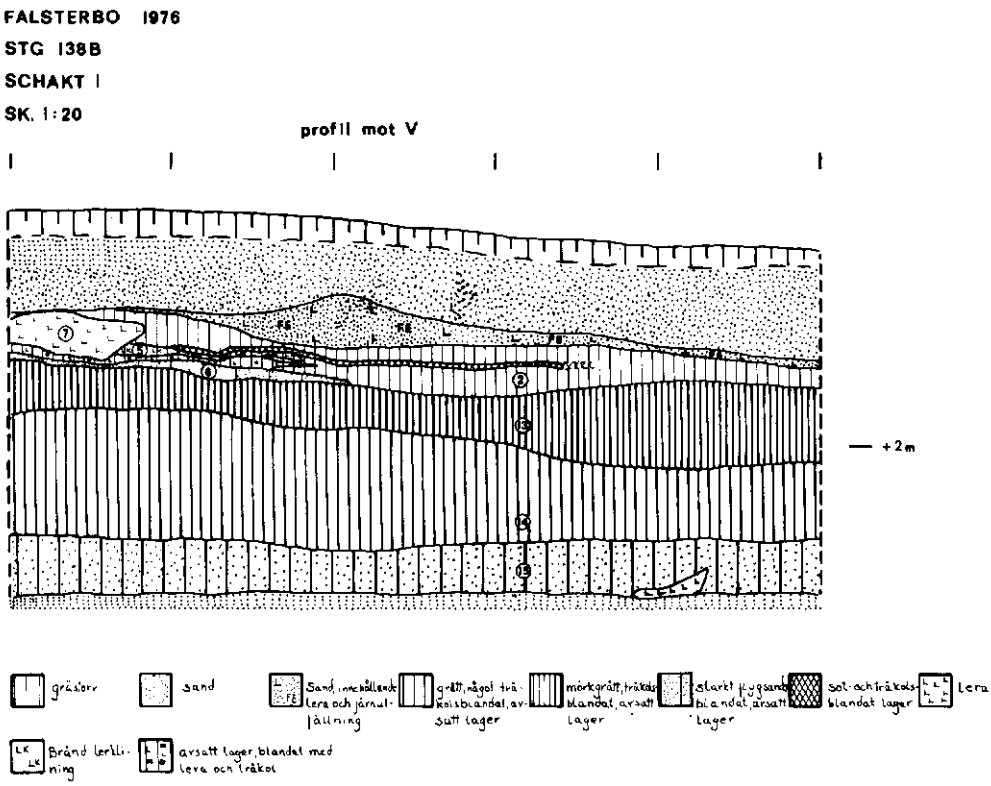

Fig. 3. Lagerprofil från stadsäga 138 B. (Uppmätning förf.)

Det arkeologiska material, som står till buds för en penetrering av dessa problemkomplex är ännu så länge mycket litet. Dock har resultaten från de senaste årens undersökningar ställt framför allt problematiken kring den medeltida stadstopografin i en helt ny belysning.

Stadens topografi.

Vad angår den medeltida stadens läge och utbredning har man, trots frånvaron av källmaterial, antagit att denna omfattat ungefär samma område som den nuvarande.[6] Med det nuvarande Falsterbo avses här stadsbebyggelsen så som den såg ut före den moderna expansionen, belägen i ett högländ område nordväst om stadskyrkan. (fig. 1) Den sistnämnda, helgad åt S:ta Gertrud, är den enda bevarade medeltidsbyggnaden i staden. Den har emellertid ett märkligt läge ett hundratal meter utanför bebyggelsen, något som man försökt förklara med att dra paralleller med S:ta Gertruds kapell vid andra medeltidsstäder, belägna utanför stadsområdet.[7]

Ett antal av de senaste årens undersökningar har företagits inne i den nuvarande stadsbebyggelsen (kv. Stenbocken 10, kv. Näktergalen 4, kv. Kronan 11, Skolkv. 1 och kv. Skytten 8, se fig. 1) och resultaten från dessa talar samtliga för att den medeltida staden *inte* varit belägen i detta område. För att illustrera detta påstående, återges här två lagerprofiler från kv. Skytten 8 och Skolkv. 1. fig. 4) Stratigrafin i de båda profilerna är påfallande likartad. Flygsandsblandade, avsatta lager alternerar med kolblandade lager. Först i ett sent skede förekommer raseringsspår i form av ler- och sotstrimmor. Raseringslagret nr 2 i profilen från kv. Skytten är troligen av eftermedeltida datum. I mycket påminner de här återgivna profilerna om den tidigare omnämnda profilen från stadsägan 138B. (fig 3) Det förefaller därför rimligt att anta att det nuvarande stadsområdet under medeltiden varit platsen för säsongmässiga aktiviteter i likhet med områdena norr och väster om borgen.

Av det ovanstående följer således att det medeltida stadsområdet på arkeologisk väg får sökas på annan plats i Falsterbo. Några undersökningar från 1976 och 1978 i stadsägan 81 tyder på att denna plats sannolikt bör vara terrängen mellan stadskyrkan och den södra stranden. (se fig. 1) På alla äldre kartor över Falsterbo saknas bebyggelse i detta område, där flygsanden på ett avgörande sätt förändrat topografin, framför allt söder och väster om kyrkan. Den svåra sandflykten ledde på 1800-talet till att skog planterades för att binda sanden och platsen är numera stadspark och naturreservat. Då det till följd härav inte företagits någon markexploatering, har området hittills, arkeologiskt sett, varit så gott som okänt.

Undersökningen sommaren 1976, vilken var en ren forskningsgrävning, initierades i första hand av en tradition bland ortsbefolkningen om en medeltida, stenlagd gata sydväst om kyrkan, vilken skulle ha påträffats vid brunnsgrävningar. Med hjälp av en metallsond lyckades det också att lokalisera en stenläggning ungefär en halvmeter under markytan strax söder om Falsterbo fågelstation. Vid den fortsatta grävningen visade sig denna stenläggning dock inte vara någon gata utan en i det närmaste intakt, stensatt, fyrsidig gårdsplan. Väster och öster om denna konstaterades rester av rektangulära byggnader, av allt att döma uppförda i korsvirkesteknik med lerklinade väggar. Ett mynt från 1536, funnet i det östra huset, gav en ungefärlig datering. Det rör-

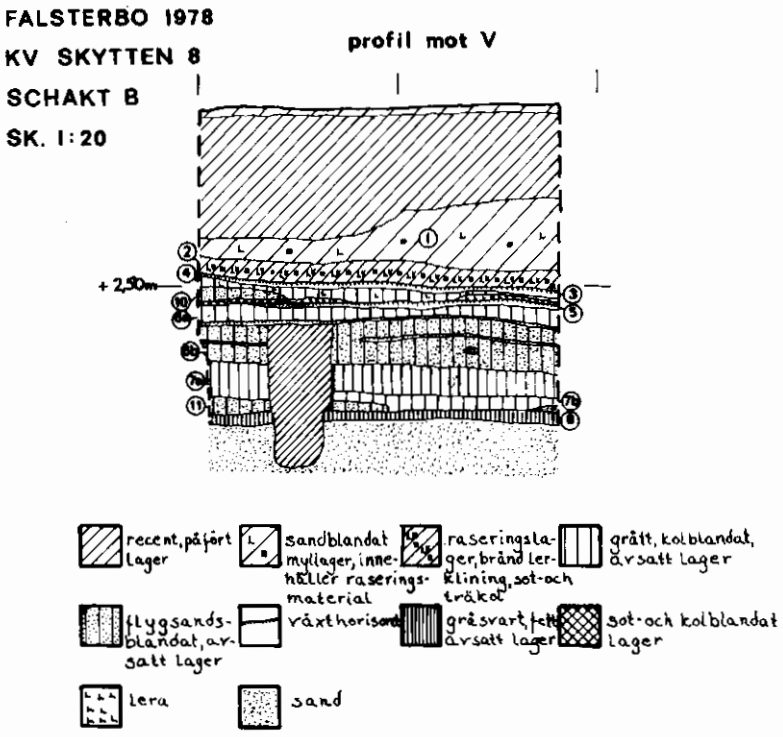

Fig. 4. Lagerprofiler från kv. Skytten 8 och Skolkv. 1 inom det nuvarande stadsområdet. (Uppmätning förf.)

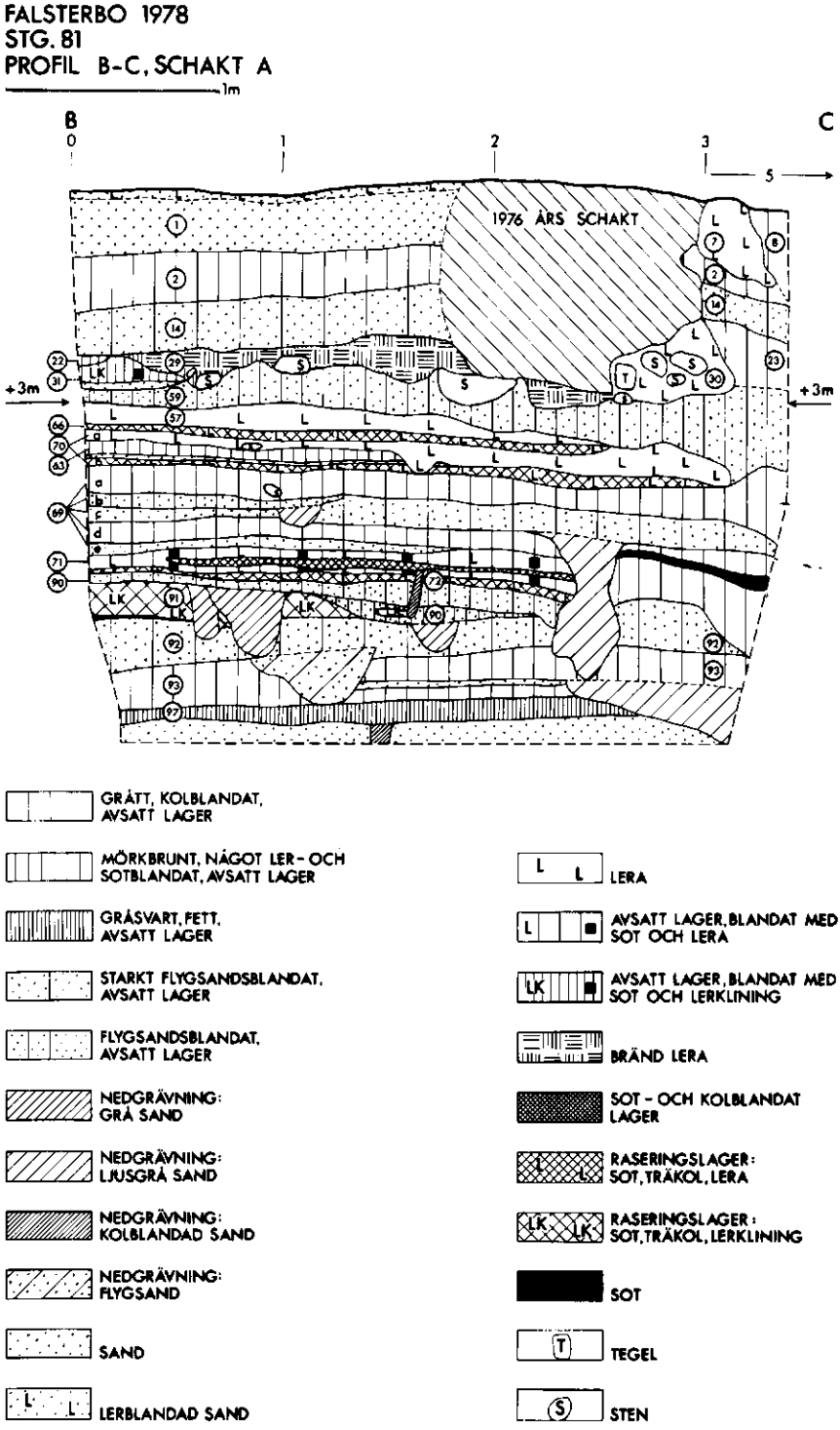

Fig. 5. Lagerprofil från stadsäga 81. (Uppmätning förf.)

de sig således här om en hel gårdsanläggning troligen från 1500-talets mitt eller senare del. (fig. 7) För undersökning av underliggande kulturlager gjordes tre mindre schakt, ett i vardera huset samt ett i den stensatta gårdsplanen. I dessa schakt iakttogs dels en, jämfört med andra grävningsplatser i Falsterbo, avsevärd lagermäktighet, 2,5—3 meter, dels att det i de bägge husschakten förekom raseringslager från äldre byggnader medan det i schaktet i gårdsplanen saknades dylika lager. Detta tydde på att de byggnader, som uppförts på platsen, låg med samma läge som äldre, raserade anläggningar, vilket genast väckte tanken på att det här var fråga om en reglerad stadsbebyggelse, där 1500-talsgården utgjorde det yngsta bebyggelseskedet.

Att här funnits en medeltida tätbebyggelse bekräftades av lagerbilden i ett ledningsschakt från vintern 1978, vilket sträckte sig från en punkt strax nordost om platsen för gårdsanläggningen ca 40 meter i sydvästlig riktning. Längs hela denna sträcka kunde raseringslager iakttagas i ett flertal bebyggelsenivåer.

Med ovannämnda resultat som utgångspunkt företogs under sommaren 1978 en större utgrävning med syfte att få en klarare bild av bebyggelseutvecklingen i området. Denna undersökning omfattade ett schakt, ca. 30 kvm i yta, vilket täckte in en stor del av det östra huset i den år 1976 påträffade gårdsanläggningen. Avsikten var således att utgå från en anläggning med begränsning och orientering kända, vilken man sedan kunde relatera de underliggande bebyggelselagren till.

För en överblick av de bebyggelselämningar, som påträffades och deras kronologi, återges här lagerföljden i schaktets norra sida. (fig. 5) Dateringen av lagren har skett med hjälp av några enstaka myntfynd samt keramikmaterialet. Då det sistnämnda i skrivande stund inte är fullständigt genomgånget och då det är ett faktum att medeltida keramik överhuvudtaget inte lämpar sig för någon finare kronologi, bör tidsangivelsernas preliminära karaktär betonas.

Det yngsta bebyggelseskiktet är, som redan nämnts, 1500-talsgården, vilken i den återgivna profilen representeras av lerlagret 7, samt av det tunna, ler- och sandblandade raseringslagret överst i profilen. Det redan år 1976 påträffade myntet från 1536 kom i övre delen av lager 2, avsatt strax innan byggnaden uppfördes, vilket ger en möjlig datering av denna till 1500-talets mitt.

Nästa bebyggelseskikt omfattar lagren 22, 29, 30 och 31. Detta skikt ligger troligen tidsmässigt nära det föregående trots de förhållandevis tjocka, avsatta lager, som skiljer de båda skikten åt. Den påträffade keramiken var av samma karaktär i de båda bebyggelselagren, rödbränt gods av yngre typ (BII) med invändig glasyr. Dessutom påträffades i en nergrävning (ej synlig i profilen), stratigrafiskt belägen mellan de båda skikten, ett mynt från Christian II:s regeringstid (1513—1523). (Fig. 6) På grund härav kan det andra bebyggelseskiktet sannolikt dateras till 1500-talets början.

Fig. 6. Mynt från Christian II:s regeringstid (1513—1523), funnet i stadsäga 81. (Foto M Abrahamsson)

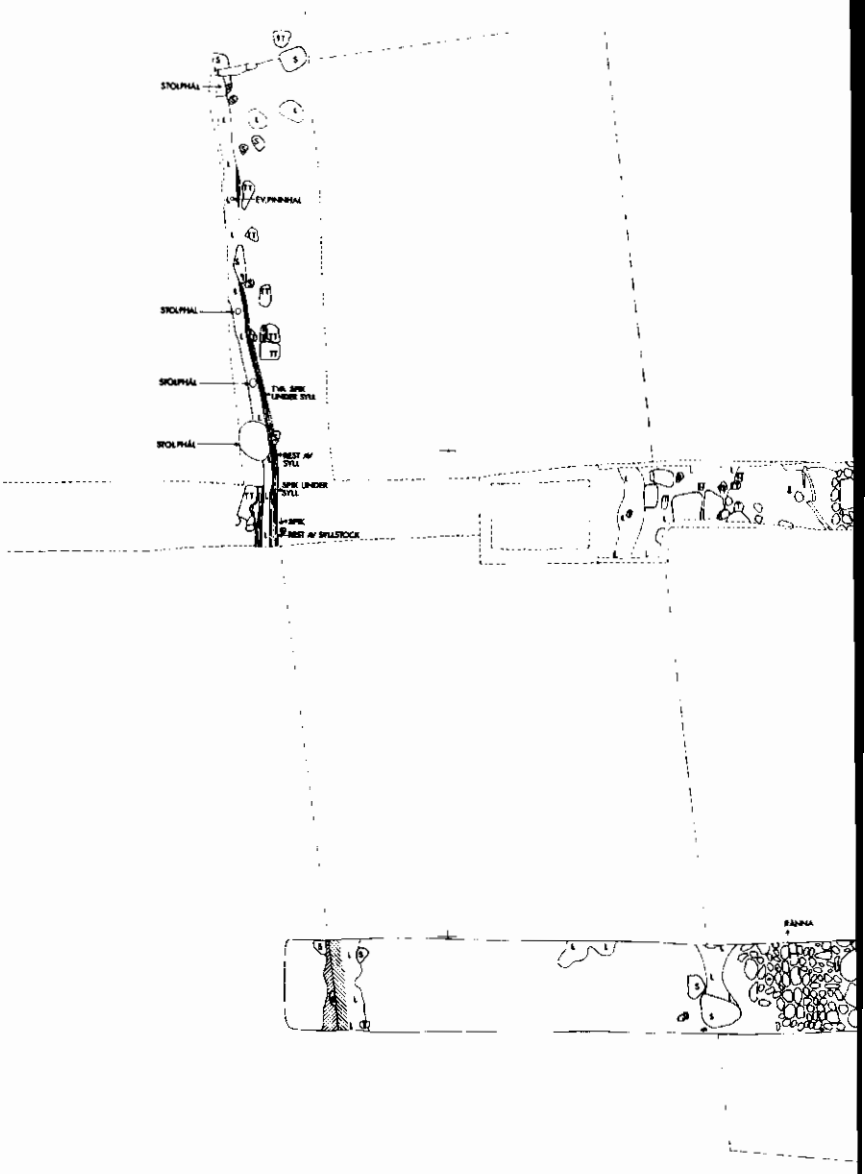

Fig. 7. Plan över byggnadslämningar från det yngsta bebyggelseskiktet i stadsäga 81. I mitten den stensatta gårdsplanen, öster och väster om denna rester av lerklinade byggnader. Punktstreckad linje betecknar re-

FALSTERBO 1976,1978
STADSPARKEN
STG. 81
ÖVERSIKTSPLAN
SKALA 1:20

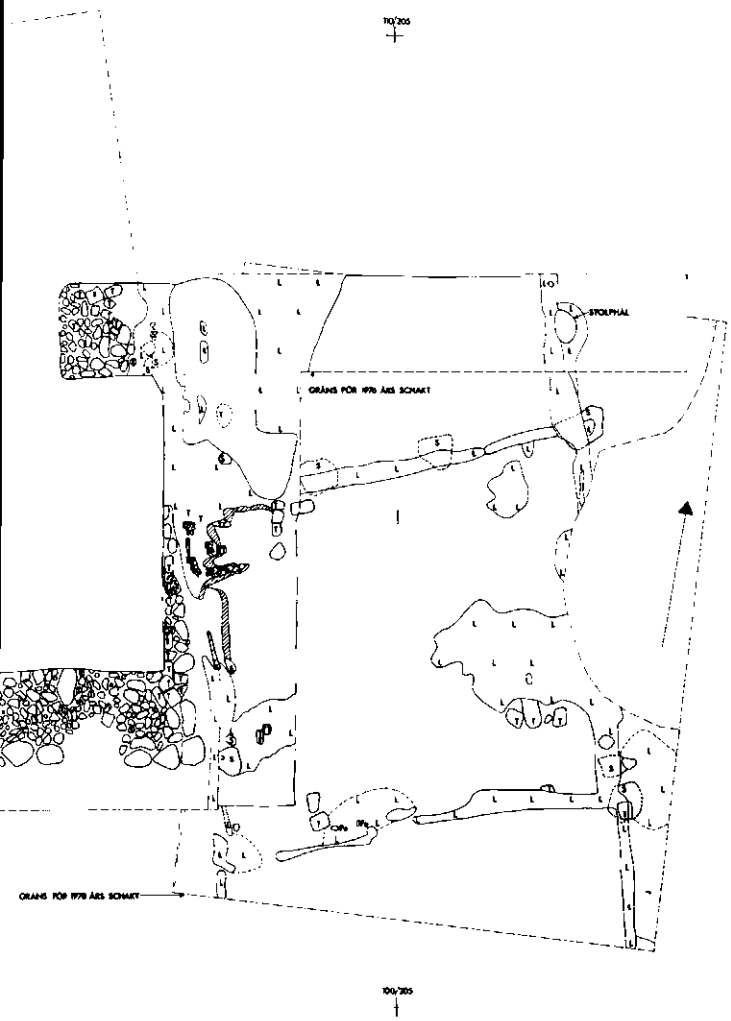

konstruerad begränsning för dels gårdsplanen dels den västra byggnaden. Angående lagerbeteckningar se fig. 5. (Uppmätning A Stenlundh, A Ödman och förf., planen sammanställd av C Borstam)

Det därpå följande bebyggelseskiktet utgöres i profilen av lagren 57, 63, 66 samt 70 a och b. Keramiken i detta skikt domineras, i motsats till det föregående, av stengods och hårdbränt svartgods (BI). Den förstnämnda kategorin är av en senmedeltida typ med hårdbränt, tunnväggigt gods och en ojämnt rödbrun yta. Denna från Rhenområdet importerade keramik ger en grov datering till 1400-talet.

De tre, ovan nämnda bebyggelseskikten förefaller ligga relativt väl samlade i tiden och spegla en kontinuerlig, fast bosättning från 1400-talet fram till 1500-talets senare del. Därunder följer ett antal avsatta lager, i profilen betecknade 69 a—e, utan några sammanhängande spår av bebyggelse. Detta faktum i kombination med förekomsten av en relativt tidig typ av keramik i dessa lager, äldre rödgods med utvändig glasyr med en ungefärlig datering 1250—1350, ger anledning att anta ett tidsmässigt brott i aktiviteterna på platsen. Detta kan möjligen ha inträffat under senare delen av 1300-talet eller början av 1400-talet, då platsen legat obebyggd och kulturlageravsättningen varit ringa.

Under lager 69 följer ytterligare några bebyggelselager, betecknade 71, 72 och 91. I anslutning till dessa lager påträffades keramik av den ovan nämnda typen äldre rödgods, vilket daterar dessa lager inom den ovan angivna tidsramen. Därunder följer ett starkt flygsandsblandat lager, 92 samt ett kolblandat, avsatt lager 93, vars tillkomsttid troligen inte ligger mycket tidigare än de sistnämnda bebyggelselagren. Den äldsta markytan på platsen, omedelbart ovan steril sand, representeras av lager 97.

Läget av de anläggningar, som påträffades i anslutning till de olika bebyggelseskikten, föreföll bekräfta det tidigare gjorda antagandet att den medeltida bebyggelsen varit reglerad. Den yngsta anläggningen utgjordes, som nämnts, av det östra huset i gårdsanläggningen, vars östra långväg motsvaras av lager 7 i profilen. fig. 7) Det har varit en ca 4 meter bred byggnad, ungefärligen orienterad i NNV — SSO. Väggarna, som var uppförda i korsvirkesteknik, var urskiljbara som smala lersträngar. Under dessa låg med jämna mellanrum flata stenar, som tjänstgjort som stöd för väggstolparna. Rester av en ugnskonstruktion gör det troligt att byggnaden varit bostadsdelen i gårdsanläggningen.

Den därunder följande anläggningen verkade i konstruktivt avseende likartad den föregående med undantag för att dess väggbegränsning här bestod av en sammanhängande rad av syllstenar. (fig. 8 plan 4 och fig. 9) Som framgår, är läget och orienteringen för den östra väggen, sånär som på en viss förskjutning åt väster, samma som för den föregående anläggningens östra begränsning.

Nästa anläggning var betydligt mera oklar och svårtolkad, då inga säkra begränsningar påträffades. (fig. 8 plan 6) Det fanns dock här en del spår, som gav vissa antydningar om en orientering av anläggningen. Det gäller då främst de något otydliga begränsningslinjerna för raseringslagret 66, raden av större sten längs den södra av dessa samt begränsningen för stensättningen i schaktets sydvästra hörn. Som synes orienterar sig alla dessa element förvånansvärt väl efter väggbegränsningarna i de ovanliggande anläggningarna.

Överensstämmelsen var sålunda god mellan de översta bebyggelseskikten. Märkligt nog fanns det även i de undre bebyggelselagren rester av en anläggning

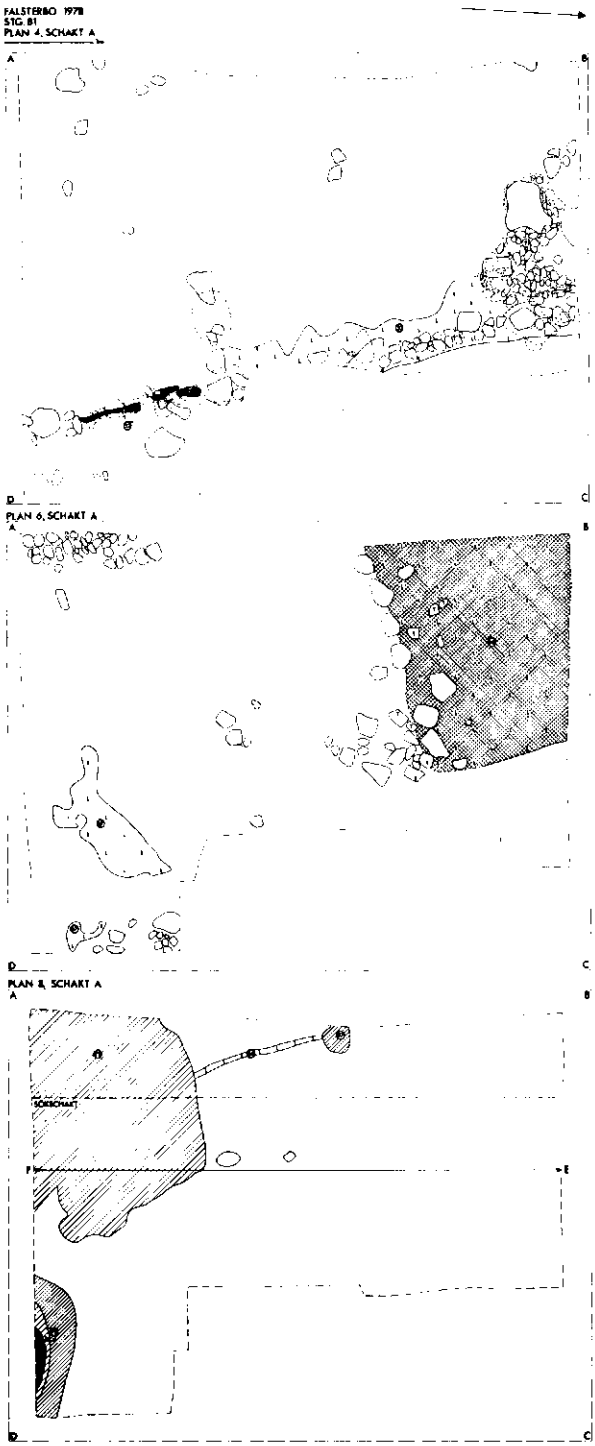

Fig. 8. Planer över byggnadslämningar från de olika bebyggelseskikten i stadsäga 81. Angående lagerbeteckningar se fig. 5. (Uppmätning förf.)

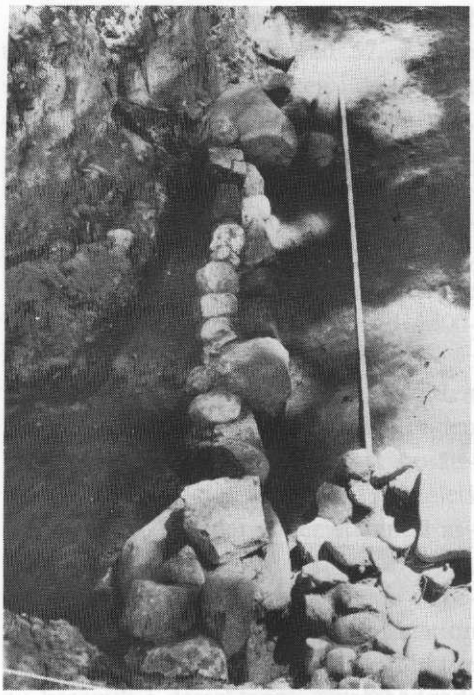

Fig. 9. Del av den östra väggbegränsningen (syllstensrad) i det näst översta bebyggelseskiktet i stadsäga 81, fotograferad mot S. I förgrunden till höger del av ugnskonstruktion. (Foto förf.)

med en orientering, som var i det närmaste exakt densamma som den yngsta anläggningens. (fig. 8 plan 8) Det gäller här lager 86 i plan 8, ett smalt lerlager, som troligen är en väggbegränsning och som är samtidigt med lager 71 i den tidigare analyserade profilen. (se fig. 5)

Genomgången av lagerföljden och anläggningarna från 1978 års grävning i stadsäga 81 har således visat på en verksamhet, som, med förbehåll för osäkerheten i dateringarna, sträcker sig över nära 300 år, från 1200-talets slut eller 1300-talets början till 1500-talets senare del. Som nämns kan man eventuellt räkna med ett kontinuitetsbrott, vilket i så fall bör ligga efter 1350 men troligen före 1400-talets mitt. De rester av bebyggelse, som påträffats, tyder på att denna varit av permanent karaktär samt reglerad efter ett visst system, som går igen på de olika bebyggelsenivåerna. Husens orientering i NNV — SSO ger dem ett läge med längdriktningen vinkelrätt i förhållande till den södra strandlinjen.

1978 års grävning bekräftade alltså ytterligare att det här rör sig om den medeltida stadsbebyggelsen i Falsterbo. Om beteckningen stad är relevant för alla bebyggelseskedena är dock tvivelaktigt, vilket närmare kommer att diskuteras i nästa kapitel. Det ställer sig vidare svårt att bedöma vad grävningsresultaten representerar i ett större topografiskt helhetssammanhang, då inget hittills är känt om stadsområdets planstruktur och utbredning. Det kan dock finnas anledning att här utveckla en del hypotetiska tankegångar kring dessa problem.

Som nyss påpekats, låg de påträffade husen med sina långsidor i rät vinkel mot stranden. Man kan tänka sig en möjlig placering av den medeltida stadsbebyggelsen längs med stranden och orienterad efter denna. Den ursprungliga marktopografin i Falsterbo är ännu outforskad men man vet att området till en del är uppbyggt av strandvallar, som öster- och norrifrån konvergerar ut mot halvöns sydspets.[8] Ett bebyggelseläge på en dylik strandvall, som gav största möjliga skydd mot översvämningar från havet, kunde därför vara tänkbart. I detta sammanhang kan även läget för den äldsta kända infartsleden till Falsterbo aktualiseras. Denna kom inte, som i senare tid, in norrifrån i den nuvarande stadsbebyggelsen, utan österifrån över den södra delen av Skanörs ljung via en bro över den s.k. Ammerännan. Denna vägsträckning är ännu synlig på Skånska Recognoseringskartan från 1810 men förefaller att ha försvunnit under 1800-talets lopp. (fig. 10) Förutsätter man att denna väg har haft

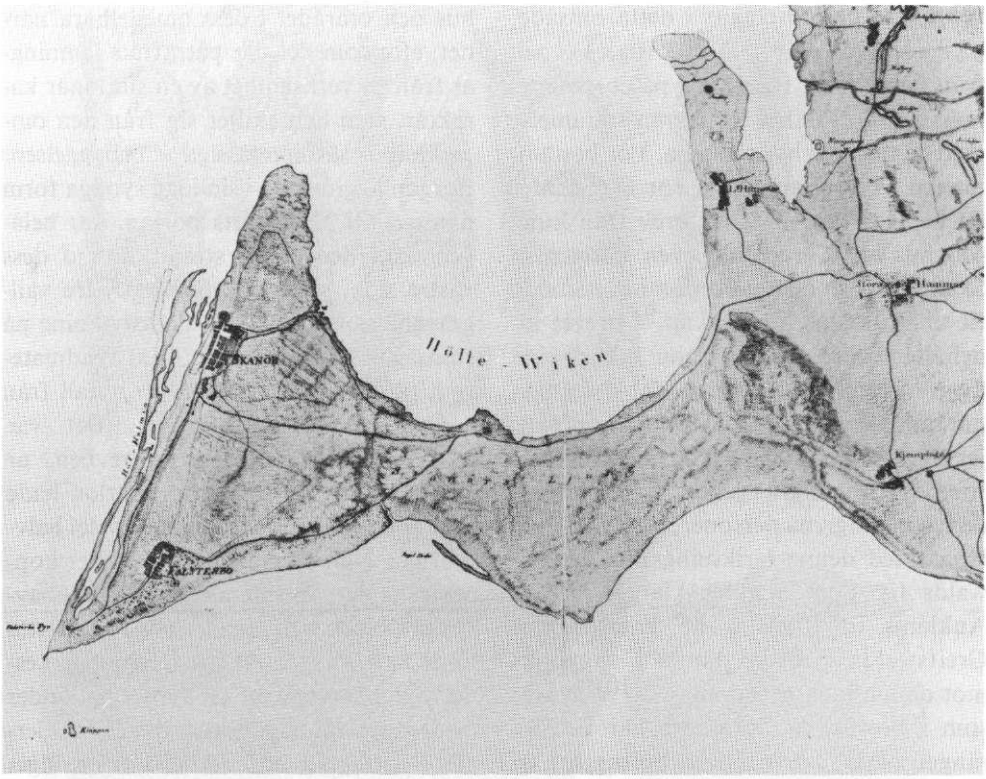

Fig. 10. Detalj av Skånska Recognosceringskartan från 1810 visande Falsterbohalvön och infartslederna till Skanör och Falsterbo. Den antagna platsen för Skyttsie hage belägen strax sydost om vägskälet ute på Skanörs ljung.

medeltida ursprung, bör den då, eventuellt följande en strandvall, ha lett in i den medeltida stadsbebyggelsen mellan kyrkan och stranden och inte, som kartan visar, gjort en knyck åt nordväst strax öster om staden.

Om detta resonemang om bebyggelsens placering skulle vara riktigt, får också stadskyrkan ett helt annorlunda och även mera naturligt läge. Den skulle således ligga bakom men i omedelbar anslutning till den profana bebyggelsen. Fullföljer man den hypotetiska rekonstruktionen bör man i kyrkans närhet söka sådana företeelser som torg och byggnader av institutionell karaktär i enlighet med ett mönster, som förekommer i andra medeltida kuststäder. Det bör dock än en gång framhållas att det här rör sig om antaganden, som ännu så länge har inget eller mycket litet stöd i empiriskt material, men som bör vara rimliga som hypoteser att pröva vid kommande undersökningar.

Vad gäller stadsbebyggelsens utbredning finns här endast anledning att diskutera den topografiska relationen till fitområdena i väster. Enligt tidigare rekonstruktioner av dessa skulle mellan stadskyrkan i öster och Falsterbohus borg i väster finnas två fiter, tillhörande de båda hansastäderna Greifswald och Anklam (fig. 2) Två mindre arkeologiska under-

sökningar har företagits i detta område, på stadsägorna 118 och 122 (fig. 1), och från båda tyder resultaten på en säsongmässig verksamhet i överensstämmelse med de tidigare hypoteserna. För bestämningen av Anklams fit anför D. Schäfer ett belägg från 1346, ett brev från kung Magnus av Sverige, då även kung över Skåne, i vilket denne överlämnar nämnda fit till Anklams borgerskap.[9] Brevet innehåller också en noggrann beskrivning av gränserna för området, där det anges hur gränslinjen går från ett kors, som skiljer Stralsunds, Greifswalds och Anklams fiter åt, förbi några egendomar, tillhörande två namngivna personer, till en väg och längs med denna i riktning mot Greifswalds fit. Som Schäfer klargör, måste Anklams fit i väster ha gränsat mot Greifswalds, i öster däremot sannolikt mot de nämnda egendomarna.[10] Dessa, som i brevets latinska text har beteckningen curia, bör rimligen ha utgjort en bebyggelse av permanent karaktär, som har existerat under 1300-talets tidigare del och därmed kan sättas i samband med de äldsta bebyggelseskikten i stadsäga 81. Eftersom inga andra fitområden under medeltiden är kända öster om Anklams, är det därför troligt att det sistnämndas östgräns även varit gränsen mellan permanent och tillfällig bebyggelse. Det aktuella brevet relaterar visserligen topografiska förhållanden från en tid, då det är tveksamt om det fanns någon stadsbebyggelse. Dessa bör emellertid ha varit determinerande för den fortsatta utvecklingen, vilket i så fall kan ha inneburit att det senare medeltida stadsområdet haft sin västliga avslutning invid Anklams östgräns.

Diskussionen kring medeltidsstadens utbredning skall här avslutas med några ord om den medeltida borgen Falsterbohus och området i dess omedelbara närhet, eftersom det där påträffats lämningar från en verksamhet av en stationär karaktär, som helt skiljer sig från den omgivande säsongmässiga bebyggelsen. Borganläggningen, i sin idag synliga form daterad till 1300-talets början, var belägen nära den södra stranden. Vid dess västra sida, strax utanför den yttre vallgraven, gjordes 1976 en undersökning på stadsägan 143, som gav ett rikt fyndmaterial, till stor del bestående av avfall från hantverksaktiviteter (fig. 1). Det var framför allt djurbensrester, revben, ur vilka mindre ben- och hornpärlor hade skurits ut, avsågade ledändar, en del halvfabrikat samt en mängd brons- eller kopparfragment, bestående av mindre avklippta bleck och trådar. (fig. 11) Detta torde härröra från ett specialiserat, yrkesmässigt hantverk av en typ, som under medeltiden vanligen förekommer i städerna. I detta fall har det säkerligen inget samband med den permanenta, medeltida stadsbebyggelsen utan är förmodligen knutet till själva borgen. Det är dock möjligt att området runt denna skilt ut sig som en mindre enhet av permanent bebyggelse. Strax nordost om borgen låg lübeckarnas kyrka med tillhörande kyrkogård, som fungerade som gemensam huvudkyrka för alla de tyska köpmännen. fig. 2) Här samlades också de olika städernas fogdar för gemensamma rådslag. I området låg vidare Lübecks fögderi med tillhörande häkte.[12] Det förefaller således som om det hit samlats institutioner av administrativ, juridisk och religiös karaktär och platsen därför utgjort ett centrum för aktiviteterna på fiterna. I topografiskt avseende har den inte haft något samband med den medeltida staden i öster, från vilken den varit skild av fitområden med tillfällig bebyggelse.

Fig. 11. Fynd av hantverksavfall från stadsäga 143. Överst till vänster djurben, ur vilka pärlor svarvats, tre med kvarsittande halvfabrikat. Därunder genomsågade ledändar. Överst till höger färdiga föremål, ornerat skaft (till ritstift?), tärning och benpärla. Underst bleck, trådar och beslagsdelar av brons och koppar. (Foto M Abrahamsson)

Stadens uppkomst och utveckling.

Som visats i föregående kapitel, har undersökningarna i stadsäga 81 givit en avsevärt förändrad bild av det medeltida Falsterbos topografi även om mycket stannat vid ganska allmänna, hypotetiska resonemang. Undersökningsresultaten ger emellertid också möjligheter att föra en ny diskussion kring problemen rörande stadens uppkomst och utveckling samt dess funktion som stad. En sådan diskussion får dock oundvikligen en lika hypotetisk prägel som den föregående framställningen.

Som huvudförutsättningar för att en stad överhuvudtaget skulle kunna uppstå i Falsterbo bör sannolikt ses det årliga sillfisket och de därmed sammanhängande marknaderna. Någon naturlig kontakt med ett omland har inte funnits och möjligheterna för staden att utveckla egen handelsverksamhet har varit små.[13] Den skulle med andra ord vara en följdföreteelse av marknaderna.

Med hjälp av det skriftliga materialet har man daterat det äldsta Falsterbo till 1200-talets senare del.[14] Det kan dock ifrågasättas om marknaderna redan under detta skede nått en sådan omfattning i Falsterbo, som då var den mindre betydande orten jämfört med Skanör, att de kunde ge upphov till ett samhälle av stadskaraktär. Som framgick av 1978 års grävning i stadsäga 81, kunde här de tidigaste bebyggelseskikten dateras till 1200-talets senare del eller 1300-talets början. Detta innebär alltså att det redan under det äldsta skedet finns en bebyggelse inom stadsområdet, som uppenbarligen är stationär, helt olik den äldsta tillfälliga bebyggelsen på fitområdena. Angående den sistnämnda kan tilläggas att den inte vid någon av de här aktuella undersökningarna befunnits vara äldre än de nämnda bebyggelseskikten i stadsäga 81. Det finns därför skäl att anta att dessa inte representerar en stadsbebyggelse. I detta sammanhang skall knytas an till en annan problematik, som rör en försvunnen, hittills icke lokaliserad medeltida ort på Falsterbohalvön, benämnd Skyttsie hage eller villa Haghen. På en 1700-talskarta omnämnes med det förra namnet en plats ute på Skanörs ljunghed, nära stadsjordarnas östgräns. (fig. 10[15]) Här skall enligt en annan 1700-talsbeskrivning funnits en herrgård med gravar och vallar, vilket dock inte kunnat bekräftas av de arkeologiska undersökningar, som företagits i området.[16] Namnet Villa Haghen förekommer i en del skriftliga belägg från 1300--talet och har ansetts syfta på samma plats som Skyttsie hage.[17] Ett av dessa belägg är det tidigare i uppsatsen anförda brevet från kung Magnus år 1346 angående Anklams fitområde.[18] Kungen omtalar där att han genom köp förvärvat det markområde, som han överlämnar till borgarna i Anklam, av tre invånare i villa Haghen, vilket således anger ett intressant ägandeförhållande i denna del av Falsterbo. Detta faktum, uppgiften i brevet om den permanenta bebyggelsen vid Anklams fit samt dess eventuella samband med den tidigaste bebyggelsen i stadsäga 81 gör det möjligt att här framkasta hypotesen att villa Haghen legat alldeles intill ovan nämnda fitområde och sålunda omfattat de i brevet omtalade privategendomarna samt den vid undersökningen 1978 påträffade, äldsta bebyggelsen. Vad typ av bebyggelse villa Haghen i så fall skulle ha varit och hur den fungerat är ännu mycket osäkert. Det arkeologiska materialet ger härvidlag ännu ingen vägledning. Beteckningen villa kan tyda på en by, som med sin geografiska bindning till stranden då skulle ha utgjort ett exempel på en

ovanlig bebyggelsestruktur i denna del av Skåne, där byarna som regel är belägna inne i landet. Övriga motsvarigheter är intressant nog de närliggande byarna Lilla Hammar och Kämpinge (se fig. 10).

Det bör således vara en angelägen uppgift vid framtida undersökningar att söka fastställa den tidigaste bebyggelsens funktion i det medeltida stadsområdet. I detta sammanhang kan också nämnas att Falsterbo stadskyrkas äldsta delar, som utgöres av långhuset, daterats till slutet av 1200-talet.[19] Kyrkan i detta skede bör därför kunna föras in i diskussionen kring nämnda bebyggelse.

Den senmedeltida staden representeras i det arkeologiska materialet av de tre övre bebyggelseskikten i stadsäga 81. (se fig. 5) Kronologiskt kan denna bebyggelse parallelliseras med de utvecklade marknadsaktiviteterna under 14- och 1500-talen. Dess existenstid har således varit förhållandevis kort, 100—150 år. En huvudfråga i sammanhanget är vad samband den medeltida staden har med den tidiga bebyggelsen. Är den förra en utveckling ur den senare eller är skeendet mer komplicerat? Förutsätter man att uppgifterna i kung Magnus brev från 1346 kan sammankopplas med den äldsta bebyggelsen inom stadsområdet, kan det faktum att mark avyttras från villa Haghen vid denna tid vara början på en förändring i strukturen. Det förmodade kontinuitetsbrottet i lagerföljden och försvinnandet av ortnamnet villa Haghen skulle vidare kunna tyda på en ödeläggelse av den tidiga bebyggelsen före den medeltida stadens uppkomst. Dock visade överensstämmelsen i läge och orientering mellan de påträffade anläggningarna att element från en äldre struktur bevarats i den senare bebyggelsen vilket skulle tala för att ett samband ändå finns.

Det har hävdats att den medeltida stadens invånare, på grund av beroendet till marknaderna, under en större del av året främst fick ägna sig åt jordbruk och boskapsskötsel för eget behov på de magra jordarna runt staden.[20] Under marknadsmånaderna däremot var stadsbefolkningen engagerad i alla de arbeten, som var nödvändiga för den utvecklade fiskehanteringen. Falsterbo saknade en naturlig hamn, vilket medförde att handelsskeppen fick ankra upp på redden utanför. Transporterna mellan dessa och stranden utfördes med pråmar, småbåtar och höghjuliga vagnar. Därefter skedde omlastning på stranden för vidare transport till fiterna och omvänt. Skriftliga belägg tyder på att en stor del av borgarna i Falsterbo sysslat med denna form av fraktverksamhet.[21] Vidare fanns det behov av folk för alla de olika arbetsmomenten i samband med rensning, saltning och förpackning av sillen.

Man kan utifrån det ovan sagda urskilja två helt olika former av ekonomi i den medeltida staden. Å ena sidan fanns en utpräglat agrar verksamhet på självhushållningsnivå med i huvudsak enkla, kollektiva arbetsformer. Som ekonomisk struktur skulle Falsterbo då inte skilja sig från en medeltida by. Å andra sidan bedrevs under marknadstiden ett omfattande fiske med en i det närmaste industriell produktion för en större marknad. Detta förutsatte en specialiserad arbetsprocess, grundad på lönearbete.[22] Ekonomiskt behärskades verksamheten av de utländska köpmännen, som hade kontrollen över distributionsapparaten. Till dessa har staden och dess invånare troligen kommit i beroendeställning.

Det är rimligen den sistnämnda verksamheten, som betingat Falsterbos existens som stad. Man kan således se staden

som en serviceinstitution åt den utländska handeln, som bl.a. tillgodosåg den senares behov av arbetskraft vid beredningen av råvaran, sillen. Hur kombinationen av de båda ovan karakteriserade ekonomiska organisationsformerna, vilken torde kunna återfinnas i ett flertal medeltida städer, tog sig uttryck i Falsterbo med dess speciella förutsättningar är tills vidare okänt. Förmodligen kan man räkna med att något av överskottet från sillfisket kom staden till del. En central fråga är här i hur hög grad staden utvecklades ifråga om ekonomisk specialisering och social differentiering och om den därefter förändrades i riktning mot en ren agrar struktur i takt med att marknadsaktiviteterna efterhand avtog. Det arkeologiska material, som finns att tillgå, ger dock små möjligheter att belysa denna problematik. Den yngsta bebyggelsen med den stensatta gårdsplanen och korsvirkeshusen förefaller att ha en agrar prägel men om detta kan sägas karakterisera skedet i sin helhet och om det i så fall speglar en förändring i förhållande till den äldre bebyggelsen är svårt att uttala sig om.

Något klarare tecknar sig omständigheterna kring själva upphörandet av den medeltida staden. Den sista bebyggelsen på platsen har inte som den närmast föregående förstörts av eld, då inga brandlager påträffades i anslutning till byggnadskonstruktionerna. Husen har övergivits och lämnats att förfalla. Innanför husbegränsningarna iakttogs nämligen betydligt tjockare lager av flygsand än utanför, vilket tolkades som att de förfallna husen fungerat som uppsamlare för den kringblåsande sanden. Väggarna har

Fig. 12. Grävningsplatsen i stadsäga 81 i undersökningens begynnelseskede 1978, fotograferad mot N. (Foto förf.)

därefter störtat samman och i stratigrafin avtecknar de sig som tunna lersträngar i flygsandslagret. (se fig. 5) Utifrån vad som tidigare sagts om kronologin, har övergivandet troligen ägt rum någon gång under 1500-talets senare del. Bebyggelsen har då säkerligen flyttats till sitt nuvarande läge och det gamla stadsområdet lämnats helt öde. Orsakerna till detta drastiska företag att överge ett flera hundra år gammalt bebyggelseläge är inte utan vidare givna. En avgörande förutsättning bör ha varit att det behov, som tidigare funnits, att ha bebyggelsen belägen vid och eventuellt längs med stranden inte längre förelåg. Flygsandens härjningar har framhållits som bidragande till Falsterbos nedgång men om detta varit en anledning till flyttandet av staden är svårt att säga.[23] Att området påverkades av flygsanden under 1500-talets senare del visar visserligen stratigrafin. Emellertid talar mycket för att sandstormarna under senare århundraden varit väl så besvärliga för staden i dess nuvarande läge.[24] En mera betydelsefull orsak kan ha varit att man, förutsatt att staden utvecklats till en ren agrar struktur, ansett det nuvarande bebyggelseläget i anslutning till den odlingsbara marken i norr vara fördelaktigare än det äldre, medeltida läget vid havet.

Slutord

Den bild av den medeltida staden Falsterbo, som givits i denna uppsats, är i mycket fragmentarisk och osammanhängande. Uppsatsen är inte heller skriven med avsikten att vara den slutgiltiga sanningen i ämnet utan får snarare ses som en lägesrapport över en arkeologisk verksamhet och en sammanfattning av de problemområden, som det fortsatta arbetet kan inriktas mot. Som framgått är de hittills gjorda undersökningarna i det medeltida stadsområdet mycket få och begränsade. Det bör emellertid finnas goda möjligheter att följa upp dessa med nya grävningar. I och med att det aktuella området i senare tid varit skyddat mot exploatering, torde de medeltida kulturlagren vara tämligen intakta.

De mest påtagliga resultaten från de senaste årens undersökningar är de helt nya rönen angående stadstopografin. De undersökta bebyggelselämningarna har inte givit några lösningar av problemen rörande stadens uppkomst och fortsatta utveckling. De har däremot givit upphov till en rad nya frågeställningar kring det medeltida Falsterbo, som med sitt läge invid en internationell medeltida marknadsplats framstår som en stad med mycket speciella förutsättningar. Den har inga möjligheter att leva vidare som stad under nyare tid och utgör därför ett av de inte alltför vanliga exemplen på samhällsbildningar, där stadsstrukturen i medeltidens slutskede avvecklas, vilket i Falsterbo således får ett nästan dramatiskt uttryck i och med det totala övergivandet av det medeltida stadsområdet.

NOTER

1. De i uppsatsen nämnda undersökningarna har utförts av personal från medeltidsarkeologiska institutionen i Lund under ledning av förf., A. Stenlundh (kv. Friden 8) och A. Ödman (stg. 6C).

2. Översiktliga framställningar av Falsterbohalvöns medeltida historia finns framför allt i D. Schäfer: Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen, 1927, vidare i O. Rydbeck: Den medeltida borgen i Skanör, 1935, — R. Blomquist: Falsterbohus, Kulturens årsbok 1950, — L. Redin: Skanör, Falsterbo und die Hanse, i Hanse in Europa, 1973, — dens.: Lagmanshejdan — ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör, 1976.

3. I huvudsak av D. Schäfer, a.a., s. CIV — CXXXVI

4. R. Blomquist, a.a., s 159.

5. R. Blomquist, a.a., s. 156

6. R. Blomquist, a.a., s. 158f, D. Schäfer, a.a., s. CXVIIf

7. R. Blomquist, a.a., s. 159

8. J. Davidsson: Falsterbohalvön, en morfologisk snabbstudie, i Skånes Natur 1962, s. 62f.

9. D. Schäfer, a.a., s. CXVIII, Hansisches Urkundenbuch III 32 nr. 68.

10. Ibid.

11. A.a., s. CLIVf och CXXIf

12. Ibid.

13. R. BLomquist, a.a., s. 156

14. D. Schäfer, a.a., s. XXIII, O. Rydbeck, a.a., s. 27ff

15. O. Rydbeck, a.a., s. 5f

16. L. Gillberg: Beskrifning öfwer Malmöhus Lähn, 1765, s. 23.

17. D. Schäfer, a.a., s. XVII

18. Se not 9.

19. O. Rydbeck, a.a., s. s. 39.

20. R. Blomquist, a.a., s. 156

21. D. Schäfer, a.a., s. LXXXIff

22. Angående medeltida produktionsförhållanden i Skanör och Falsterbo se L. Redin, a.a. 1973, s. 194 f och dens., a.a. 1976, s. 27f

23. R. Blomquist, a.a., s. 160

24) O. Rydbeck, a.a., s. 6 och 39.

”Wi fattige underskrefne fisker ...” — ur skånefiskares brev från 1600-talet

Av Per Stenberg

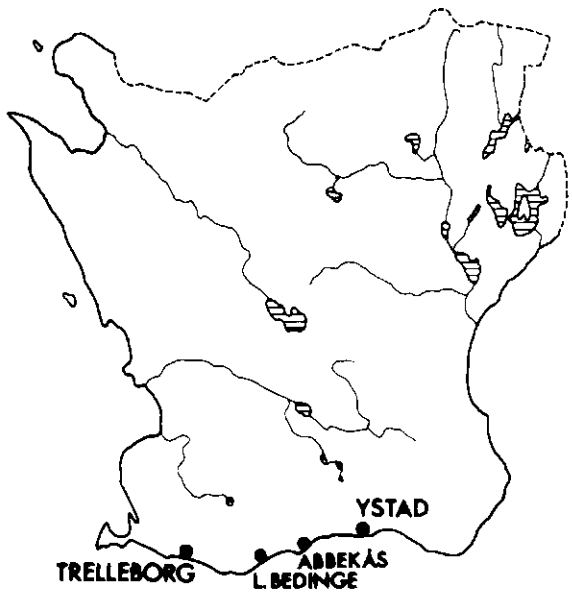

Fig. 1. De i texten omnämnda fiskelägena.

Då krig bröt ut mellan Sverige och Danmark hösten 1675, förbjöd de svenska myndigheterna fiske i havet. Detta förbud drabbade emellertid invånarna i fiskelägena hårt. I två besvärsbrev[1], avsända till generalguvenören i Skåne vintern 1675—76, beskrevs den svåra situation som fiskarfamiljerna i Abbekås och Lilla Bedinge hamnat i. Båda breven ger, trots sitt begränsade innehåll, den sentide läsaren några intressanta upplysningar om levnadsförhållandena för befolkningsgruppen vid denna tid.

Breven

Bedingebrevet är sammanställt och undertecknat av Hans Dominicj[2], fiskarnas egen själasörjare, ”Sognepraest til Kiaeldstorp Oc Lille Bedinge Sogner”. Det omfattar ett folioark och är daterat i prästgården i Källstorp den 14 februari 1676.

Brevet från Abbekås består av tre folioark och är odaterat, men skrivstil, innehåll och aktens placering gör det med säkerhet samtida med bedingebrevet. Det är sannolikt sammanställt av en skrivare,

men har med bomärken och namnförtydliganden undertecknats av 15 fiskare på läget.

Fiskets betydelse

Ur breven framgår tydligt vilka svårigheter fiskarna med sina familjer hamnat i till följd av fiskeriförbudet. Båda brevskrivarna framhäver därför mångordigt men underdånigt betydelsen av att fiskarna får återuppta sitt arbete. I brevet från Lilla Bedinge heter det:

> Saa Som mine fattige Sognefolch, fiskerne paa Lille Bedinge Leye ere geraadne udj stor fattigdom oc elendighed med deriss Kwinder oc börn, Saa at det er en stor ynch oc bedröffwelse för dennem, at de haffwer intet till ophold til Sig oc Sine, fordj de iche maae söge deriss naering Wed fiskerij;

En liknande formulering finner man i brevet från abbekåsfiskarna:

> Wi fattige Undershrefne fisher paa AabeKaas ehere foraarsachKede udj störste Wnderdonnighed inn for Hans Exellentz Innkomme och forredraga Wort swore trang och Nöd for liffssophold, formedelst at Wort Naeringsmiddel som ehr fisherj, haffour nu paa en lang tiid Waret oss formeent, Huor igennom Wy fattige folch Med Hustrur och Mange Smaa barnd ere Rachede udj störste Armoed och fattigdomb. Efftre Wi haffue intet Andet at shaffue.

Men det var inte bara omsorgen om hustrur och barn som fiskarna måste tänka på: kronan krävde sin del av deras arbetsöverskott. Hans Dominicj ber därför överheten att den av nåd skulle "tilstede derem At de maae bruge noget fisherj paa Haffwet, Huor Wed de Kunde bekomme noget, ... till at udlegge deris Contributioner." Fiskarna på Abbekås säger sig vara hårt pressade av kronans uppbördsman "for deres shatter", de tyngdes dessutom på "Hundre Wies" av att tvingas betala till båtsmanshållet: "Huor til Wi intet Andet haffue en det som Gud udtaff haffuet Wil Med WelCigne."

I diskussionen om fiskelägenas historia har forskare framhållit att det inte funnits någon helårsarbetande fiskarbefolkning i Skåne förrän under 1500-talet[3]. Undantag härifrån utgjorde den grupp av fiskare som under medeltiden levde och verkade i städerna. Dess existens röjes bl a av gatunamnen, t ex Via Piscatorum i Lund, år 1288[4]. Hur de gamla lägena vid skånekusten blev boplats för en permanent fiskarbefolkning under 1500- och 1600-talen är ännu ett okänt avsnitt av landskapets historia. De båda breven från 1670-talet ger i varje fall en säker uppgift om att det då levde människor, vilkas uppehälle var helt beroende av helårsfiske i havet. Deras hemorter var de medeltida sillfiskelägena.

Fiskarnas båtar

Breven lämnar också några upplysningar om fiskarnas båtar och ger därmed indirekt en möjlighet att bedöma karaktären av fisket vid de båda sydskånska fiskarsamhällena.

Vintern 1675—76 behärskades hela Östersjön av den gemensamma dansk-holländska flottan[5]. Avsikten med fiskeriförbudet var därför att förhindra att manskap eller båtar, avsiktligt eller oavsiktligt, skulle hamna hos fienden. Mot en sådan möjlighet anför Hans Dominicj att fiskarna i Lilla Bedinge har "gandshe Smaa baade, Saa at de Kand iche gaae lenger ud i haffwet med dennem end paa 6 eller 7 haffne dyb ..." (ung. lika med 11—12 meter). Vid Skånes sydkust, med sina långgrunda bottnar, skulle detta djup idag motsvara ett avstånd från land på c:a

Fig. 2. En fiskebåt, som dekorerar ett av Petter Geddas sjökort.

0,8 distansminuter (1500 meter). På hydrografen Petter Geddas sjökort från år 1694[6] uppges ett djup på 7 famnar omkring 2,4 distansminuter (4500 meter) söder ut från Abbekås.

Närmare en beskrivning av de båtar som de sydskånska 1600-talsfiskarna använde kommer man i brevet från Abbekås. Här påpekas för generalguvenören att passagen ut till havet övervakas av kronans män: "der som Wi farer udt och Ind[7] med Wora baadtar staar continuerlig 8te Stüchen Rytter och 1 Korporall Wagt, Saa der Weshum kand Crefwe Haud Wi oss om dagen tillfager, och om Natten Rörer Wi Intet Baaterna Mens

dem langt oppa Landet opdrager och derwedh Aarer leger ind udj Hussene Saa Ingen kand eller shall tage Baatene fra oss ...".

Varken segel eller segelbåtar omtalas i breven. Det är därför troligt att fisket i de båda lägena bedrevs från små öppna båtar som roddes ut till fångstplatserna. Detta antagande understöds av en inventering av antalet fartyg längs skånekusten som drygt 35 år senare gjordes på order av Magnus Stenbock. Inom Oxie, Skytts och Vemmenhögs härader fanns 50 båtar år 1711, av dessa var tre segelfartyg och de övriga roddbåtar.

	Segel-båtar	Rodd-båtar	Besättning
Trelleborg	1	4	—
Skåre	1	2	4
Fredshög	—	2	4
Kämpinge	—	2	4
Lilla Hammar	—	8	16
Gislöv	1	3	6
Böste	—	6	12
Smyge	—	4	8
Beddinge	—	5	10
Hulthus (Kalthus?)	—	1	2
Abbekås	—	10	20

(Ur Skånsk Kust, 1977, sid. 83)

Beskrivningar saknas av fiskebåtar samtida med de två breven, därför vill jag referera vad Albert Eskeröd skriver om den *traditionella* fiskebåten som användes i Sundet och vid den skånska sydkusten under 1800-talets senare del. Han beskriver dem som "öppna, klinkbyggda båtar med spetsiga stävar, erinrande om den gamla nordiska roddsnipan, men bredare i förhållande till längden samt grövre och kraftigare byggda".[8] Inventeringen lämnar också, som framgår ur tabellen, uppgift om besättningarnas storlek. Genomgående visar det sig att båtarna hade två mans besättning[9].

Sammanfattning

Båda breven vittnar om fiskets exklusiva roll i lägesbornas ekonomi. Man vågar därför dra slutsatsen att det under 1600-talets senare del existerade en avgränsad grupp fiskare som nu var permanent bosatta på de sedan medeltiden brukade sillfiskeplatserna. Deras små båtar begränsade fångstresornas längd, därför fiskade man bara så långt ut att kustlinjen var inom synhåll. Av Abbekåsbrevet framgår också att fiskearbetet begränsades till dygnets ljusa timmar. Sammantaget ger upplysningarna i breven oss en bild av ett typiskt kustfiske.

NOTER:

[1] Skånska Generalguvernementets Arkiv. Landsarkivet i Lund.

[2] Hans Dominicj var född omkring 1648 i Alstad. Han blev sedermera kyrkoherde i Ibsker och Svaneke socknar på Bornholm, där han dog 1706.

[3] Se Johannes Steenstrup, Nogle traek av fiskerbefolkningens historie. D.H.T VII:6, 1905.
Se även Rune Bunte, Fiske och fiskelägen i Skåne, Skånsk Kust 1977.

[4] Ragnar Blomqvist, Lunds Historia, Lund 1951.

[5] Gösta Johannesson, Skånes Historia, Stockholm 1972.

[6] Petter Gedda, General-Hydrografisk Chart-bok Öfver Östersiön, Amsterdam 1694.

[7] Är detta möjligen det tidigaste belägget för att det fanns en hamn = kås i Abbekås?

[8] Albert Eskeröd, Båtar Från ekstock till trålare, Stockholm 1970.

[9] I boupptecknings från Böste, från 1770- och 80-talen omtalas fiskare som varit halvpartsdelägare i båtar.

Stadsarkeologi i Ronneby

Ronneby omnämns första gången i Valdemar Sejrs jordebok från 1231. I denna uppräkning av den danske kungens jordegendomar framgår dock inte om Ronneby redan då hade stadsrättigheter. Det äldsta bevarade privilegiebrevet, en förnyelse av ett äldre brev, som gått förlorat i en brand, är daterat 1387. Kanske växte staden fram redan under 1100-talets andra hälft, då stadsväsendet fick ett ordentligt uppsving i Skandinavien. Under senmedeltiden ökade välståndet, staden kom in i den hanseatiska intressesfären och försågs med kapell, hospital, kloster och myntverk.

Efter freden i Roskilde 1658 förlorade Ronneby successivt sin politiska och ekonomiska ställning och miste så småningom sina stadsprivilegier. 1680 ålades borgarna att flytta till den nyanlagda staden Carlskrona. Först år 1882 återfick Ronneby sina stadsrättigheter.

Under november/december 1978 utfördes en provundersökning på den gamla mejeritomten i kvarteret Ernst, där en större nybyggnad planeras. Ett antal små provgropar fördelade över exploateringsytan visade att kulturlagrens mäktighet varierar mellan 1,0—2,5 m. Vissa partier var dock störda av sentida källare. Enligt den äldsta bevarade stadskartan, upprättad av Meyer på 1650-talet, ligger den aktuella tomten i omedelbar närhet av det dåtida torget.

Vid provundersökningen grävdes, förutom ovannämnda provgropar, ett schakt på 5 x 6 m. Här påträffades bl a byggnadslämningar och hägnader. Bevaringsförhållandena för organiskt material såsom trä och läder visade sig vara utomordentligt goda. Av keramikmaterialet att döma omspänner de undersökta kulturlagren en tidsperiod från 1200-talets senare hälft fram till mitten av 1500-talet. Till de mera anmärkningsvärda fynden hör ett tiotal guldföremål och några de-

Översikt över kv. Ernst i Ronneby.

gelfragment som indikerar att det funnits en guldsmedja i närheten. Denna fyndgrupp dateras preliminärt till 1400- 1500-talen.

Eftersom provundersökningen visat att tomten sannolikt innehåller en mängd viktig information om det medeltida Ronneby, har arbetet nu gått in i en andra etapp. Meningen är att en sammanhängande yta på ca 600 m² skall undersökas. Med en arbetsstyrka på 4 arkeologer och 6 grovarbetare beräknas detta arbete ta 6 månader. För att tillmötesgå exploatörens önskan om en snar byggstart har arbetet delats upp i olika etapper och meningen är att byggnadsarbetet skall påbörjas efterhand som den arkeologiska undersökningen fortskrider.

Under våren kommer även schaktningar för dagvattenledningar i bl a Kungsgatan och Strandgatan att stå under antikvarisk kontroll.

L. S.

Lerbottnar igen!

Gatukontoret i Helsingborg byter ut äldre VA-ledningar runt Maria-kyrkan. Arbetena övervakas av Uppdragsverksamheten i samarbete med Helsingborgs Museum. Väster om kyrkan i Mariagatan fanns en mindre sträcka, som inte förstörts av sentida ingrepp. Här påträffades för första gången i Helsingborg en fornlämningstyp, som nu finns belagd i nästan samtliga av Skånes medeltida städer, nämligen lerbottnar. De består av runda eller ovala gropar av varierande storlek, vilka klätts med ett par centimeter tjockt lerlager. De är oftast fyndtomma, vilket gör det svårt att datera dem, men också försvårar en rimlig tolkning av deras funktion. Flertalet forskare har emellertid ansett att de skall knytas till det under medeltiden blomstrande sillfisket, som årligen utfördes under augusti—oktober. Lerbottnarna överlagrar ofta varandra, vilket beror på deras säsongsmässiga tillkomst och utnyttjande under ett par hektiska månader årligen.

Vad har de då använts till? Möjligen kan en del av de flacka ha varit lergolv i enklare hyddor eller bodar (jfr profilen). Saxo skriver om ett besök av Absalon i Helsingborg på hösten 1180, bl a följande: "Här var mycket folk församlat för fiskafångets skull, och de hade byggt sig många bodar vid stranden". Men vad de andra skålformade typerna använts till är mer osäkert. Båda formerna förekommer samtidigt.

Lerbottnarna i Mariagatan låg nära vad som ursprungligen varit strandlinjen under medeltiden. Några härdar kunde också konstateras. Lerbottnarna var fyndtomma, men överlagrades av medeltida gravar, vilka möjligen kan vara från 1200-talet eller senare.

A. W.

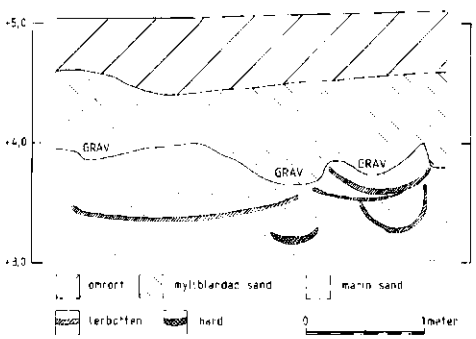

Sektion från Mariagatan i Helsingborg dokumenterad rakt väster om tornet på Mariakyrkan. Profilen visar lerbottnar, vilka överlagras av medeltida gravar.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE, historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från statens humanistiska forskningsråd. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Dag Widholm, Winstrupsgatan 10, 222 22 LUND.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.
Årsavgiften, 35:— kr, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.
Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 LUND.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, antikvarie Nils Nilsson, Kulturen, 223 50 LUND eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medgives endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse

Fil dr Bengt Bengtsson, Lund, ordf., byråchef Evald Gustafsson, Lund, v.ordf., antikvarie Nils Nilsson, Lund, sekr., kamrer Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, museichef Torkel Eriksson, Lund, fil lic Lars-Göran Kindström, Helsingborg, professor Birgitta Odén, Lund, museichef Bengt-Arne Person, Varberg, disponent Birger Persson, Ystad, professor Göran Rystad, Lund, greve Hans Wachtmeister, Johannishus, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

ISSN 0345-0708